

AZ ERDEI LEGELTETÉSRE, A FÁS LEGELŐK ÉS LEGELŐERDŐK HASZNÁLATÁRA VONATKOZÓ 1791 ÉS 1961 KÖZÖTTI TÖRVÉNYEK

SALÁTA Dénes¹, HORVÁTH Soma¹, VARGA Anna²

¹Szent István Egyetem, Környezet- és Tájgazdálkodási Intézet
2100 Gödöllő, Páter K. u. 1., e-mail: salata.denes@kti.szie.hu, gicccgyaros@gmail.com

²Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Természettudományi Kar
1117 Budapest, Pázmány Péter sétány 1/A., e-mail: varga.anna@gmail.com

Kulcsszavak: törvény, erdei legeltetés, fás legelő, legelőerdő

Összefoglalás: A gazdálkodás, a táj használata jelentős mértékben megváltozott az elmúlt 200 évben. A változások eredményeként számos, egykor nagyon elterjedt gazdasági tevékenység és területhasználat tűnt el mára, gondolva itt a teljesség igénye nélkül a makkoltatásra, az erdei legeltetésre, legelőerdőkre és fás legelőkre. Az erdőkben való legeltetés helyenként egészen a XX. század derekáig fennmaradt, azonban már egészen a korai időktől kezdve szabályozták, amely mutatja az erdők jelentőségét az állattartásban. Az 1791. évi LVII. törvénycikk, 1853. évi Urbéri Pátens, az 1871. évi LIII., az 1879. évi XXXI., az 1898. évi XIX., az 1913. évi X., az 1913. évi XXXIII., az 1935. évi IV., az 1945. évi VI. törvénycikkek és az 1961. évi VII. törvény segítségével követhető nyomon az erdei legeltetés és a hozzá kapcsolódó területhasználatok alakulása a kezdeti enyhébb szabályozástól egészen a teljes betiltásig.

Bevezetés

A táj használatának módja, mértéke és ezeknek alakulása jelentős befolyásoló tényezők a táj ökológiai, társadalmi és gazdasági változásainak. A tájhasználat változását többek között az azt szabályozó törvények és rendelkezések alakulásán keresztül követhetjük nyomon. Az egykor jellemző erdei legeltetés, fás legelők, legelőerdők szinte teljes eltűnése és a mai nagyrészt fátlan vagy felhagyott legelők jól szemléltetik ezt a folyamatot.

A hagyományos legeltetési rendszer keretében a háziállatok az egész határt bejárták, a legeltetés színtere nem csak a mai értelemben vett legelők voltak (ANDRÁSFALVY 2007, HEGYI 1978, VARGA és BÖLÖNI in press). Egykor gyakorlatilag minden alkalmas területen legeltettek, így az erdőkben is. A fás szárú növényzet jelentős, olykor kizárólagos takarmánybázist jelentett, amellet, hogy védelmet nyújtott az állatok és a pásztor számára szélsőséges időjárás esetén is. A fák legelő minőségét óvó szerepéről és jelentőségéről több legelő és gyepgazdálkodással foglalkozó tankönyv és jegyzet is beszámol (GRUBER 1960, VINCEFFY 2001). Az elmúlt évszázadban jelentősen megváltozott az állattartás módja, ma már törvényileg tiltott tevékenység az erdőkben való legeltetés. Időközben kialakult és az egész országban elterjedt és általános területhasználati típusok, mint a fás legelők és legelőerdők, mára már különleges és ritka élőhelyeknek számítanak.

Az erdei legeltetés és a fás legelők, legelőerdők egykori jelentőségére a nagyszámú peres anyagon kívül az állami és helyi szintű törvények hívják fel a figyelmet. Az erdők legeltetése, a legelő fás növényzetének védelme, illetve irtásra vonatkozó rendeleteket az 1500-as évektől kezdték írásba foglalni. Az erdők használatára vonatkozó állami szintű törvények gyűjteményét TAGÁNYI (1896) az Erdészeti Oklevéltárban I–III. foglalta össze. A helyi törvények, szabályozások legteljesebb gyűjteménye IMREH által összegyűjtött

székelyföldi falu rendtartások (IMREH 1973/a, 1973/b). Többek között ezeken, a munkákon keresztül vált ismertté, az a tény, hogy az erdőben való legeltetés a hagyományos állattartás és erdő használat része már évezredek óta nemcsak Nyugat-Európában, hanem az egész Kárpát-medencében is (VERA 2000, ANDRÁSFALVY 2007, VARGA és BÖLÖNI in press).

A hagyományos állattartás és az erdőhasználat az elmúlt 150-200 évben jelentősen átalakult és szinte teljesen meg is szűnt. Az intenzív rendszerek elterjedésével fordított arányban merültek feledésbe azok a hagyományos területhasználati rendszerek, illetve az állattartással kapcsolatos tapasztalati tudás, amely egykori gazdálkodásunk alapját jelentették. Jelenleg az extenzív termelésben, a természet- és tájvédelemben egyre nagyobb szerep és létjogosultság jut a több évszázad alatt kialakult és működőképes területhasználatoknak. Ezeknek megismeréséhez és újra értelmezéséhez szükséges áttekinteni a területhasználatra vonatkozó állami szintű törvényeket, melyek sokat segíthetnek a jövőbeni problémák megoldásában és lehetőségek feltárásában is.

Célunk, hogy egy áttekintést adjunk azokról az állami szintű törvényekről, melyek az erdők legeltetését, fás legelők és legelőerdők használatát, kialakítását, megszűnését szabályozták 1791 és 1961 között, felhívva a figyelmet ezen törvények és azt szabályozó erdei legeltetés, fás legelők és legelőerdők jelentőségére a Kárpát-medencében.

Anyag és módszer

Kutatásunk során kizárólag írásos forrásokat használtunk fel: Ezer év törvényei on-line adatbázis, TAGÁNYI: Erdészeti Oklevéltár I–III. Vizsgálatunk tárgya: 1791 és 1961 között megjelent erdei legeltetésre, fás legelők és legelőerdők használatára vonatkozó állami szintű törvények: 1791. évi LVII. törvénycikk (továbbiakban tc.), 1853. évi Urbéri Pátens, az 1871. évi LIII. tc., 1879. évi XXXI. tc., az 1898. évi XIX. tc., 1913. évi X. tc., 1913. évi XXXIII. tc., 1935. évi IV. tc., 1945. évi VI. tc., 1961. évi VII. törvény (továbbiakban tv). A törvénycikkek és törvények eredeti szövege az Ezer év törvényei on-line adatbázisból származnak (HTTP 1.).

Felvázoljuk a jelentősebbnek ítélt törvényeket szó szerinti idézetekkel, mintegy kronológiai sort felállítva az erdei legeltetés alakulásának összefüggéseiben, kitérve a téma szempontjából nagy jelentőségű legelő- és erdőtársulatok létrejöttét, működését szabályozó törvényekre is.

A törvények értelmezéséhez felhasználtuk többek között PETERCSÁK (1992), OROSZI (1995, 2005), ANDRÁSFALVY (2007) és VARGA és BÖLÖNI (in press) erdei legeltetésre, fás legelőkre, legelőerdőkre vonatkozó munkáit is.

Eredmények és megvitatásuk

1791. LVII. törvénycikk

Mária Terézia 1766–1767. évi Urbérrendezése során felmérték a jobbágyok erdőhasználatát, ami lehetővé tette az erdőnek a földesúr és a jobbágyok részére történő elkülönítését. 1769. december 22-én megszületett az Erdőrendtartás, amely tanácsokat tartalmazott az erdők kezelését illetően, azonban a betartást a földesurakra és a közös erdők birtokosaira bízta. Kimondta továbbá, hogy az erdők fenntartása közügy, így a tisztí karból egy ember

megbízást kapott az erdők felügyelésére. Fatakarékossági szempontból szorgalmazták a fűrész használatát. Ettől kezdve az erdőgazdálkodás rohamos fejlődésnek indult. 1791. március 12-én az erdők pusztításának megakadályozására a magyar országgyűlés megalkotta a LVII. tc.-et (HTTP. 2.), mely az első magyar erdőtörvényként vált híressé. Ez a törvény az erdőket közhatalmi védelem alá vonta, valamint kimondta, hogy további korlátlan pusztítás esetén a közös erdők felosztásra kerülnek. További lépésként az 1807. évi XXI. tc. kimondta, hogy a hatóságok törekedjenek arra, hogy a parasztság házeit ettől kezdve ne fából építse (PETERCSÁK 1992), valamint szabályozta a legeltetést, előírta a tilalmakat, de nem lehetetlenítette el a legeltetést (JÁNÁSI 1997).

1812-ben Decrett József megalapozta a tervszerű fakitermelést és erdőfelújítást, hozzá kell azonban fűzni, hogy egészen a század végéig nem ültettek csemetéket. Tarvágás után 30-40 m-enként hagyásfákat, magfákat, anyafákat hagytak, azokról települt újra az erdő. Az ilyen erdőrészt vágásnak nevezték és 5-6 évig nem legeltették, hogy mielőbb újrasarjadjon. A magfákat csak akkor vágták ki, amikor a csemeték 1 m-re megnőttek (PETERCSÁK 1992), azaz kinőttek a marha szája alól. 1828-ban újra felmérték a jobbágyi haszonvételek alatt álló erdőket, különös figyelemmel a terület, a makkoltatás és a fa eladásából származó bevételre. 1840-re jogi alapot hívtak életre az erdei kihágások pénzbeli szankcionálására a XX. tc. formájában.

1853. évi Úrbéri Pátens

Az 1848 és 49-es történések egyik következményeként született meg 1853. március 2-án I. Ferenc József Úrbéri Pátense (HTTP. 3.), mely kimondja a legelők és erdők kötelező elkülönítését földesúr és úrbéres között, valamint az erdei haszonvételek szabályozását. Az úrbéri telkekkel együtt a volt jobbágyok megkapták az addig törvényesen elkülönített vagy majd elkülönítésre kerülő legelőket, valamint azokat az erdőket és nádasokat, amelyeken addig a faizást gyakorolhatták. Az 1853-ig megtörtént elkülönítésekre és bővítésekre az addigi törvények vonatkoztak (7. §). A törvény szabályozta az irtásföldek ügyét is, így a törvényesen, szerződés által átruházott és a létfenntartáshoz szükséges területek maradtak az akkori tulajdonosuknál, az esetleges tartozás megváltása fejében. Egyébiránt minden irtásföld, ha egyéb szerződés nem vonatkozott rá a volt földesurak által visszaváltható volt a megszabott időn belül, az úrbéri törvény által rögzített módon, ellenkező esetben az éppen jelenlegi birtokos kizárólagos tulajdonává vált és csak a területhez kötődő szolgáltatásokat kellett megváltani (9. §). A törvényben szerepel az erdők elkülönítésének a rendezése is miszerint azok a volt jobbágyok, akik törvényesen gyakorolták faizási jogukat, az általuk addig használt erdőből a haszonvételeknek megfelelő részt hasítottak ki. A fennmaradt erdőtér a volt földesurat illette. A kihasított területek tulajdonosait teljes használati jog illette meg az erdőrendőrségi szabályok betartása mellett. Ugyanez az előírás vonatkozott az egyes jobbágyok vagy egész községek számára már kihasított erdőkre nézve is (10. §). Az elkülönítés során figyelembe vették az erdők minőségét, a helyi szokásokat is. Lehetőség volt 2 holdnál kisebb részek kihasítására is, azonban megfogalmazódott a felosztás helyett a failletményre való átszámítás és kiszolgáltatás, az elaprózódás elkerülése érdekében. A legeltetés mint minden egyéb használati jog minden fél számára csak a számára kihasított és általa birtokolt területen lett gyakorolható. Ott ahol kérték, pedig a tagosítást a legelő elkülönítésével és az erdei haszonvételek szabályozásával egyidejűleg kellett elvégezni (25. §). Ez a most már kötelező elkülönítés a gazdasági egybekapcsoltság (földesúr és

parasztbirtok között) és a határhasználati közösség felszámolását jelentette, mely lépés jelentős feltétele volt a kapitalista agrárfejlődés kibontakozásának, már az 1800-as évek derekán.

1871. LIII. törvénycikk

Szűk 20 év elteltével született meg az 1871. évi LIII. tc. (HTTP. 4.), amely az úrbéres erdők szabályozását tartalmazza. A tc. alapján nem tartoztak többé úrbéri rendezés alá azok az erdők, amelyeket saját községi, házhoz osztott, szerződés vagy ítélet által örökösen a községnek átadtak, így ezek a volt úrbéreses tulajdonát képezték (23. §).

Lényegében kimondja, hogy ahol a volt jobbágyok 1848-ig gyakorolták törvényesen a faizást, ott kapnak az addigi haszonvételük arányának megfelelő részt az erdőből. Így az elkülönített, illetve kiszakított részekben a volt jobbágyot ugyanúgy, mint a volt földesurat a megmaradt részben, a teljes tulajdonjog és a rendszabályok által megengedett összes erdei haszonvétel megillette (PETERCSÁK 1992).

„...A hol a volt jobbágyok 1848. évi január 1-ig a faizás törvényes élvezetében voltak, a helyett számokra azon erdőből, melyben a faizást törvényesen gyakorolták, egy azon haszonvételnek megfelelő rész leszen kihatandó...” (25. §).

Ekkor is jelen volt az erdők szétaprózódásának a veszélye, hiszen egy jobbágytelekhez tartozó erdőrészen akár nyolc, volt úrbéri zsellér is osztozhatott, ezért a földesúritól különválasztott erdőt és legelőt nem osztották szét a volt jobbágyok és zsellérek között. Közös kezelésben maradtak és osztatlanul birtokolták ezeket a területeket, így az elkülönített úrbéri erdők ettől kezdve közös erdőkként voltak kezelendők. Összességében a volt úrbéreses és a jogutódok oszthatatlan tulajdona lett. Ez a közös tulajdon nem egyezik meg még csak említés szintjén sem az 1949 és 1951 között végbement folyamatok végeredményeként létrejött „közös” tulajdonnal, hiszen itt mindenki „részes” volt, tehát az őt megillető mértékben birtokolta az erdőt. A legelők esetében a tagok a legelőjogok arányában hajthatták ki állataikat a közös csordába, gulyába. Ennek alapján kellett részt venniük a legelő minden tavasszal szükséges tisztításában, amikor kivágják a felesleges bokrokat, töviseket, a legelőerdőben pedig a fák egy részét is (PETERCSÁK 1992), ezt később részletezzük.

Külön fejezetben szerepel a legelő-elkülönítés (VII. Fejezet). Érdekesség, hogy azokban a földesúri erdőkben, ahol a gyeplegelők hiánya vagy gyenge termőképessége miatt a volt jobbágyok legeltettek, a legelőilletmény az erdei legelőből kiadható, pótolható volt, de az erdőilletménytől külön, a legelőn található fák, pedig ha nincs más egyezés a volt jobbágyokat nem illette meg (40. §). A legelő-illetmények kihatását lehetett külön-külön vagy több birtokoséval együttesen kérelmezni, ott ahol pedig az elkülönítés már végbement a volt úrbéri zsellérek kérhetik az illetményük elkülönítését (nyolc volt úrbéri zsellér osztozik egy jobbágytelekre kiszabható illetményen), de csak abban az esetben, ha a felosztást kérők illetménye az egész negyedrészt eléri (42. §). A negyedrészes szabály vonatkozott a volt jobbágyok és zsellérek közötti felosztásra is, ha a felosztást kérők illetménye elérte a határban lévő birtokok nagyságának negyedét. Ebből is látható, hogy a törvény által igyekeztek meggátolni a túlzott szétدارabolást. További fontos momentum volt, hogy az elkülönítés anyagi terhét, ha a szabályozás már megtörtént a volt telkes jobbágy és a volt zsellér a számára kihatandó osztályozott terület arányában viselte. Ezen körülmények között alakultak ki a közbirtokosságok, melyek a későbbi erdő- és legelőbirtokosságok előfutárai voltak.

1879. évi XXXI. törvénycikk

1879-ben született meg a XXXI. tc. (HTTP. 5.), amely az első erdőtörvényként hivatkozott jogszabály. Nem az első törvény volt, amely a hazai erdőkkel foglalkozott, ám elsőként ennek rendelkezései kezelték átfogóan az erdők létesítésénél, fenntartásánál, védelménél, kiélésénél, megszüntetésénél keletkező problémákat. Igazság szerint azonban ekkor a törvény hatálya nem terjedt ki az ország összes erdőterületének 36,3 %-át adó magán-erdőkre.

A törvény elején meghatározott véderdőkben (futóhomokon, meredek, illetve kőgörgetes hegyoldalakon, vízmosásokban) az erdei legeltetés tiltását illetve engedélyezését az erdőfelügyelő véleményét kikérve határozta meg a közigazgatási tanács (7. §/1). Ha a legeltetést tiltották, a területet jól látható jelekkel kellett ellátni (7. §/2). Az alomgyűjtést minden véderdőben szigorúan tiltották (8. §). Az 51. § szerint „*A tuskó- és gyökér-irtásról, a legeltetésről, alomgyűjtésről...szóló 6., 7., 8....§ áthágásai 5-25 frtig, ismétlés esetében 100 frtig terjedhető pénzbüntetéssel büntetnek.*” A legelőállattal elkövetett szabálysértés, illetve „30 frt” kár felett bűncselekmény (73. §) az „*erdei kártételek*” közé sorolták. A szankcionálásban legfontosabb iránymutató a 100. §: „*A ki oly erdőben, melyben a legeltetésre nincs joga, szándékosan vagy gondatlanságból legeltet, az okozott kár és esetleg a hajtópénz megtérítésén felül, pénzbüntetéssel a következő mértékben büntetendő:...*” A büntetés mértéke a kárt okozó állatok darabjáért 1–50 krajcár között változott. Érdeemes megemlíteni, hogy a kecskét a szarvasmarhával egy büntetési kategóriába, a legmagasabba sorolták, a sertések esetében pedig megkülönböztettek makkoltatási időn belüli (30 kr.) és azon kívüli bírságtételt (10 kr.).

1. táblázat Tilosban legeltetés bírsága kategóriánként az 1879. évi XXXI. törvénycikk alapján

Table 1. Categorized fines of grazing on prohibited areas by the 1879/XXXI. law

1.	1 darab	szarvasmarháért	50	kr.
2.	1 darab	kecskéért	50	kr.
3.	1 darab	lő, őszvér vagy számárért	40	kr.
4.	1 darab	juhért	15	kr.
5.	1 darab	sértésért makkoltatás idején	30	kr.
6.	1 darab	sértésért makkoltatási időn kívül	10	kr.
7.	1 darab	szopós csikóért	5	kr.
8.	1 darab	ludért	2	kr.
9.	1 darab	egyéb baromfiért darabonként	1	kr.

A paragrafus folytatódik: „2. *Ha a legeltetés 15 éven aluli, vagy tilalom alatt álló erdőben, vagy pedig véderdőkben, avagy futóhomokban álló erdőben történik, a fentebbi 1–7 alatt felszámított pénzbüntetés mindenik darab állatért kétszeresen veendő.* 3. *Ha pedig a legeltetés hat éven aluli, mesterséges ültetvények, vagy erdei vetések közt, avagy faiskolában történt, a pénzbüntetés háromszoros összegben szabandó ki.*” Ebből is kiténik az új erdőültetések védelmének szándéka, melyet olyan vállalatokkal is alátámaszt, mint a 177. §-ban leírtak; az állam adómentességet, ingyen szaporítóanyagot, pénzkölcsönt, illetve segílyt biztosít az új erdőültetéseknél.

A törvény a továbbiakban (101. §–104. §) foglalkozik az erdei legeltetés szabálysértéseinek egyéb eseteivel. Kiemelendő a 102. §, mert itt a büntetést súlyosbító körülményként veszik figyelembe a nedves időben, vagy laza talajon, vagy 15 évnél fiatalabb fiatalosban elkövetett kihágást. A 103. § megkülönbözteti a legeltetési céllal az erdőbe hajtott jószágot az engedély nélkül áthajtottól, illetve pl. delelési céllal behajtottól, utóbbi esetek enyhébb megítélés alá estek. A következő paragrafusok szabályozták az alomszedést (tiltva a „*vasgereblyét, vagy vágó eszközt*” és az engedélyen kívül eső területekről való gyűjtést, a termék, vagy szedési jogának eladását), de nem önmagában, hanem egyéb lakossági igényekkel együtt tárgyalva (faizás, gallyszedés, egyéb erdei termékek gyűjtése). A törvény egyik legfontosabb rendelkezése, hogy az erdei szabálysértések és bűncselekmények bírságaiból befolyt összeg 80%-át az „*országos erdei alapba*” helyezte (208. §).

Az 1871. évi LIII. tv. hatására a nemesi közbirtokosságok és a volt úrbéresesek tulajdonává lett, de közösen használt erdők szakszerű kezeléséről az erdőbirtokosoknak, az állami erdőfelügyelet ellenőrzése mellett kellett gondoskodnia. A közös tulajdonú (közbirtokossági) erdők első említése a törvényben a II. Fejezetben történik; a 17. §-ban a kötelezően, öt éven belül (18. §) gazdasági üzemtervezendő erdők közé sorolták, ami logikus, hiszen gyakorlatilag az esetek többségében osztatlan közös tulajdonnak megfelelő területekről van szó, amelyek állapota hamar romlásnak indulhat. A második bekezdés így szól: „*Ezen gazdasági tervek - tekintettel az erdők terjedelmére, állapotára, az erdőbirtokos szükségleteire és az erdők okszerű jóvedelmezésére - akként készítendők, hogy az erdők jókarbantartása s használatuk tartamossága biztosítottassék, s a fatenyésztésen kívül az erdei melléktermények használata is szabályoztassék.*” Ilyetén módon szerették volna keretek közé szorítani pl. az alomszedést és a lombtakarmány gyűjtését is. A tervtől eltérni csak előre jelzett, és miniszteri szinten (másodfokon – 61. §) tárgyalt eljárás keretei közt volt szabad (20. §). A tervtől való eltérést akár 500 Ft összeggel büntethették (53. §). A közbirtokossági erdőkben is kötelesek voltak a tulajdonosok erdőöröket alkalmazni (21. §). A 17. § sokszor hivatkozott rész a törvény későbbi szakaszaiban, az itt meghatározott tulajdonosi jogállásokat általában egyben kezelték, így talán érdemes ezeket felsorolni: „*...állam, a törvényhatóságok, a községek, az egyházi testületek és egyházi személyek – mint ilyenek – birtokában levő, továbbá a köz- és magánalapítványok- és hitbizományokhoz tartozó erdők, valamint a közbirtokossági...*” (17. §). A 70. §-ban utalnak a közbirtokosság érzékenységre: ha az egyik birtokos a többi kárára végez munkát az erdőben, az „*erdei kihágásnak*”, és a továbbiakban bűncselekménynek, vagy szabálysértésnek minősült. A közös tulajdonú erdők keletkezését számos esetben magyarázza a 165. §-al kezdődő szakasz, mely „*A kopár területek beerdősítéséről*” szóló cím rendelkezéseit tartalmazza. Ha ugyanis az erdősített terület, ily módon védi az eróziótól a lejjebb fekvő, más tulajdonában álló területet, akkor a közigazgatási bizottság tulajdonosi társulat kialakítását rendeli el, melynek tagjai az érintett földek tulajdonosai lesznek, az érintett terület nagyságával és értékével arányosan. Ezt a társulatot a telepítés átadásáig „*erdősítési társulat*”-nak hívták. A 170. §-ban ismertetik, hogy a társulatnak kell legyen elnöke, pénztárnoka és – nem minden esetben – munkavezetője. A társulatok kötelesek voltak minimum évente egy közgyűlést tartani, amelynek menetét és tartalmát a 172. § szabta meg. A törvény kisajátítási jogot is adott ezeknek a szerveződéseknek (174. §). A 177. §-ban ismertetett, az erdősítések előmozdítását célzó támogatások a társulatok számára is hozzáférhetőek voltak.

Összességében elmondható, hogy az 1879-es erdőtörvény az, mely először szorítja korlátok közé az olyannyira elterjedt erdei legeltetést, mégpedig oly módon, hogy az erdők talajának megóvása és újraerdősítése érdekében üzemtervi keretek között lehetőséget adott a legeltetés megtiltására. Az újraerdősítés első lépése pedig majd minden esetben az állatállomány kitiltása volt az erdőből (OROSZI 1995). Az erdőtörvény hírére az erdők tulajdonosai, megelőzendő a törvény szerinti kezelés jelentette problémákat, belefogtak az erdek kitermelésébe (OROSZI 2005), hiszen ahol nincs erdő, ott kimondottan nincs sok erdészeti tennivaló.

Ekkor jelentkezhetett első alkalommal az a konfliktus, amelyből kibontakozott a legelőerdők és fás legelők körüli szakmai vita. Kiindulási pontként említendő, hogy ekkor az erdészek látva, hogy megoldást kell találni a problémára akár az erdészettudomány csorbitása árán is, megalkották a legelőerdő kifejezést, közelítendő egymáshoz az erdő és legelő művelési ágakat. Az 1894. évi XII. tc. kijelentette, hogy az osztatlan közös tulajdont képező legelőknél az érdekelt birtokosok közgyűlése állapítja meg a legelőrendtartást, a legeltetés módozatait. Az ország jelentős részén azonban ez a gyakorlat nem vált be, ezért jött létre az 1898. évi XIX. tc., mely mintegy kiegészíti az 1879. évi XXXI. tc.-et, hiszen számos paragrafusa és pontja alapján rendelkezett.

Bedő Albert, országos főerdőmester az első, aki konkrétan felvetette 1885. évi akadémiai székfoglalójában a legelőerdők eszméjét. Bedő felismerte, hogy a kopárokat, túlhasznált legelőket csakis erdősítés útján, erdész-szakemberek beavatkozásával lehet megmenteni, hiszen az ország szarvasmarha-állománya hatalmas volt (OROSZI 2005). Ennek fogantatásaképpen a már említett 1894. évi XII. tc. legelőkkel foglalkozó 13. §-ában Bedő javaslatára elrendelték egyes területek, például más birtokát fenyegető, károsító vízmosások fásítását (OROSZI 1995). Ezzel összhangban volt az akkori törekvés is, miszerint a feltétlen erdőtalajjal rendelkező legelőket erdészeti kezelésbe kellene venni, s ott megfelelő legelőerdő-gazdálkodást kialakítani. Ekkorra a tagosítások és arányosítások végképp szükségessé tették az erdei legeltetés problémájának megoldását, mert a közös legelőkről a birtokosok egyre inkább kiszorultak, az arányosításkor megkapott erdők s így a legeltethető területek pedig szétszórta, kiterjedt tilalmasok közé ékelődtek.

A legelők és az erdők elkülönítését már ekkor is régóta szorgalmazták, több szempontból is. Az 1850-es években, amikor az első kataszteri felmérések készültek, a birtokosok igyekeztek a legelőket is erdőként felvetetni, hiszen az adózási feltételek az erdőknek kedveztek. Ezek után a már említett 1879. évi erdőtörvény előírta, hogy a magántulajdonban lévő erdők kivételével az összes erdőterületet össze kell írni és üzemtervezni. Az összeírások során derült ki, hogy a „bejelentett” erdők nagy része kopár, bozotos, legfeljebb legeltetett terület, az üzemtervező erdészek pedig, mivel az erdő az erdő, nem tehettek mást, mint a fásítás első lépéseként legeltetési tilalmat rendeltek el (OROSZI 1995). A birtokosok pedig, akik addig kevésbé bántódtak azon, hogy legelőjük után 20-30 évig erdőként adóztak, természetesen nehezményezték az állatok kitiltását a területükről, ezért egyre sürgetőbbé vált az erdő és legelő ügyének rendezése, így elsősorban a korábbi erdők kerültek a legelőerdővel körülírt vegyes hasznosításba, nem pedig fordítva, bár az ellenkező esetre is találunk példát (OROSZI 1995).

A mozzanat, amely a legelőerdők berendezésének nagyobb lendületet adott, az 1898. évi XIX. tc. 1. § volt, mely kijelentette, hogy a volt úrbéreseknél legelőilletőség fejében

juttatott erdőket, ha azok véderdők, futóhomokon állók, illetve feltétlen erdőtalajon állóknak minősültek, akkor állami kezelésbe kellett venni, a legeltetési igényeket pedig legelőerdő üzem mód alkalmazásával próbálták kielégíteni.

1898. évi XIX. törvénycikk

A 1898. évi XIX. tc. (HTTP. 6.) értelmében állami kezelésbe kerültek a községi, közbirtokossági és volt úrbéres erdők (1. §), azonban az állami kezelés az állami kezelésbe vett erdők és kopár területek állapotával és használatával való rendelkezés tekintetében, a birtokosoknak törvények és egyéb jogszabályok által biztosított jogait nem érintette (5. §). Belátható, hogy ezek a rendelkezések jelentős mértékben utat nyitottak a tervszerű gazdálkodás országos kiterjesztésére.

Külön pontként szerepel az elkülönítésnél a legelőilletőség fejében, a volt úrbéresek közös tulajdonába átkerült erdők kérdésköre, hiszen *„miután rendeltetésök a legelőerdők hivatását szolgálni, nem a faanyagok termelése a főczél, hanem a legeltetés igényeinek a kielégítése, s ennél fogva azok üzemterveiben a legeltetés és az alomgyűjtés csak oly mértékben korlátozható, a mily mértékben ezt a talaj termőképességének biztosítása megkívánja.”* (3. §).

A feladatok ellátására, az erdők fenntartása, állami ellenőrzése és üzemterv szerinti gazdálkodásának biztosítása céljából állami hivatalok szerveződtek (8–9. §). A törvény kötelezte az államot, a törvényhatóságokat, községeket, egyházi testületeket és személyeket, a köz- és magánalapítványokat, volt úrbéreseket, valamint részvénytársaságokat, hogy erdeiket hatóságilag jóváhagyott, rendszeres gazdasági üzemterv szerint kezeljék, és ehhez szakképzett erdőtisztteket és erdőőröket alkalmazzanak (PETERCSÁK 1992). A közbirtokosságok és a volt úrbéresek osztatlan közös tulajdonában lévő, közösen használt erdők és kopárok gazdasági ügyintézésének szerve a közös birtokosok gyűlése lett (25. §). Az ügyintézés folyamán a döntések meghozásában csak a tényleges birtokosok vehettek részt. A szavazásoknál, ha másként nem volt szabályozva, akkor a közös birtokosoknak az arányrészek szerint számított többsége döntött (28. §), tehát a többségi elv volt az elfogadott. A gyűlés hatásköre azonban ezen törvény alapján nem terjedt ki a közös területek *„állagának elidegenítésére, egyénekenként való felosztására és megterhelésére”* (30. §).

Fontos volt a 32. §, miszerint: *„Ha a közösen használt erdők és kopár területek jövődelméből a közös terheket és költségeket nem lehet fedezni...”*, így hivatott a törvény mérsékelni a túlhasználatot. További előírás volt, hogy a rendezési műveleteket a telek-könyvekben jegyezni kellett (49. §), de szabályozásra került a közös erdőből befolyt bevételek felhasználása is.

A magán erdőbirtok ekkor még mindig mentes volt az állami felügyelettől.

Az 1898. évi XIX. tc. a téma szempontjából nagy jelentőséggel bír, hiszen a volt úrbéri közösségeket önálló erdőbirtokokká alakította, és az erdőket a legelőktől külön kezelésbe vette. A XX. század első évtizedeiben a közbirtokosság még együtt intézte a közös legelő és erdő ügyeit, majd központi rendelkezések nyomán a legtöbb községben külön legeltetési társulatok alakultak, máshol az úrbéres birtokosság erdő és legelő társulata nevében szerepeltek, a kettéválás azonban nem mindig ment zökkenőmentesen, hiszen az erdőkből származó haszon nélkül a legeltetési feladatokat nem tudták ellátni.

1913. évi X. törvénycikk

Összességében elmondható, hogy az erdőtörvény bizonyos szempontokból nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, így 1913-ban született meg kettő, a téma szempontjából jelentős törvény. Az 1913. évi X. tc. (HTTP. 7.) szabályozta a legeltetési társulatok működését. A tc. kezdő rendelkezése: „1. § Az alább felsorolt osztatlan közös legelőkben részes felek (tulajdonostársak) a közösségből folyó ügyek vitele végett kötelesek a jelen törvény értelmében társulattá alakulni.” Ezen rendelet kiterjedt a volt úrbéreszek, a közösségi, a tagosítás alkalmával osztatlanul kihasított legelőkre, valamint ezek bővítéseire és az esetleges cserékre is. A telekkönyv vezetése ezen esetben is kikerülhetetlen volt. A 18. § alapján eddig egyedülálló módon a társulás az alapszabály jóváhagyását követően jogképesévé vált, tehát a törvény korlátain belül jogokat szerezhetett, kötelezettségeket vállalhatott, bíróságon pert indíthatott és perelhetővé vált. A tulajdonjog osztatlanul maradhatott a tagoké is, de kérvényezni lehetett, hogy bekebelezéssel birtokolhassa a társulat a legelő tulajdonjogát. Előbbi esetben a közös legelő igazgatása, kezelése és közös használatának szabályozása a társulatot illette, míg utóbbi esetben az egyes tagokat csupán a legelőnek a törvényben szabályozott közös használata és az ezzel járó jogok illették meg (20. és 23. §). Az elidegenítésre és a megterhelésre volt lehetőség, igaz, hogy csak egyhangú kérés és a földművelésügyi miniszter jóváhagyása esetén (21. §), azonban a megfelelő anyagi feltételek megteremtésében mindenképpen nagy előrelépést jelentett ez a lehetőség, főként, hogy a legelők jelzáloggal való terhelésére is volt mód. A legelők eladásából származó bevételt bölcs módon csakis miniszteri jóváhagyással a közös legelő pótlására, javítására, jó karba helyezésére, felszerelésére lehetett felhasználni. Nagyjából ezek a feltételek vonatkoztak a felvett kölcsönök felhasználására is (27. §). A társulás tulajdonává váltak a tagok állattenyésztési rendeltetésű egyéb ingatlanjai is, amelyek a közös legelőhöz kapcsolódtak (26. §). A társulásnak az lehetett a tagja, aki a társulat kötelékébe tartozó legelőben tulajdoni vagy használati illetőséggel rendelkezett (28. §). Az illetőségek átruházásánál a törvény szabályozta a túl sok illetőség egy kézbe való összegyűjtését, főként mert a legelő használatára a tagok az általuk birtokolt illetőség arányában voltak jogosultak, illetve részesültek a felosztásra kerülő társulati jövedelemből. A használati jog átengedhető volt, amiben a társulati tagok és a helybeli lakosok élveztek elsőbbséget (35. §). Az illetőség arányában voltak kötelesek a tagok a legelővel kapcsolatos közös munkát is elvégezni, pl.: a kihajtás előtti legelőtisztítást, amely tisztán tartotta a legelőket, azonban a munka díj ellenében megváltható volt (41. §). A történeti kutatások szempontjából talán legfontosabb rendelkezés a legelőtársulatok számára a legelőrendtartások készítésének kötelezettsége volt, amelyen szigorú szabályok alapján állapították meg a legelő használatát (37. §). Az előírások szigorával és a tervszerű legelőgazdálkodással kapcsolatban idézünk a törvényből:

„Ha a jogosultak (35. §) a legelőre nem hajtanak ki annyi állatot, mint a mennyinek kihajtásához joguk van, vagy amennyit a legelő nagyságához és minőségéhez képest az okszerű gazdálkodás elvei szerint a tagok állattenyésztési érdekének veszélyeztetése nélkül kihajtani lehetne, a társulat eddig a határig évről-

évre megfelelő legelőhasználati díj fejében megengedheti elsősorban azt, hogy oly kisgazdagok, akiknek érdekelt gazdaságaikhoz viszonyítva kevés a legelőilletőségük, az illetőségükre eső számnál nagyobb számú állatot hajthassanak ki, másodszorban pedig azt, hogy a legelő a társulat székhelyén vagy a legelő helyén, avagy e helyek közelében lakó olyan kisgazdák is használhassák, akik nem tagjai a társulatnak, ha maguknak nincs elegendő legelőjük, és ha gazdálkodásuk előmozdítása a közérdeket szolgálja.”

A szavazati jogok ugyancsak az illetőségek arányában változtak. Meghatározták a szavazatra jogosító illetőség legkisebb mértékét, amelyet akár csoportosan, küldött által is lehetett birtokolni (54. §). A negyedik fejezet szabályozta a társulatok működését és ellenőrzését. Tekintve, hogy a legelők olykor erdős, fás területek voltak, jelentkeztek a fákkal kapcsolatos egyéb haszonvételek (pl.: fakihasználás fás legelőkön), ezért például a gazdasági albizottságban az egyéb tagokon kívül a két választott mezőgazdasági tag mellett két erdőgazdasági tag is volt. Az üléseken az erdőfelügyelőség tagja részt vehetett, mint előadó vagy véleményező és annak ellenére, hogy szavazati joga nem volt, a határozatok ellen az erdőfelügyelőségnek és a gazdasági felügyelőségnek fellebbezési lehetősége volt.

1913. évi XXXIII. törvénycikk

Az 1913. évi XXXIII. tc. (HTTP. 8.) a birtokosságok szempontjából talán a legfontosabb törvény, hiszen eddig példátlan módon a közös erdők birtokos közösségeinek számára jogilag lehetővé tette az erdők eladását. Ennek értelmében a gyűlés a szavazatok 2/3 résznyi többségével és a földművelésügyi miniszter jóváhagyásával eladhatta, elcserélhette erdejét. Elidegeníteni roppant bölcs módon csak állami, községi, hitbizományi vagy ún. altruista bank számára lehetett (9. §), amely döntésnek ott volt jelentősége, hogy az említett tulajdonosoknak már üzemterv szerint kellett kezelniük az erdőket (PETERCSÁK 1992).

1914. és 1918. között következett be az első világhégés, melynek borzalmai természetesen nem múlhattak el nyom nélkül és meghatározták az elkövetkező 20 évet. Az ország hajdani erdőállományának mintegy 15,4%-a maradt meg, így új és nem kis feladatok vártak az erdészetre és mezőgazdálkodásra. Felmerült a szükség az okszerű erdőgazdálkodásra és az új erdők telepítésére.

1935. évi IV. törvénycikk

Az 1935. évi IV. tc. (HTTP. 9.), amelynek tárgya az erdők és a természet védelme jelentős lépéseket jelentett az erdőgazdálkodásban, valamint ebben a törvényben jelentkezik először önálló szakaszként a természet védelme, illetve a természetvédelemmel kapcsolatos szabályozás.

A törvény az első paragrafusban alaposan definiálja az erdő fogalmát és a hatálya alá eső területeket, illetve területhasználatokat. A második paragrafus a hatály alá nem terjedő területeket taglalja, amelyek közül az állattenyésztési érdekből legeltetett területek, fásított legelők, persze a megfelelő kikötésekkel. Külön érdekesség, hogy az említett területeket pl.: karácsonyfatelepekkel együtt [2. §/ e), f), g), h)] az erdők törzskönyvében, mint a törvény hatálya alá nem tartozó „szabad erdőket” kell nyilvántartani. Azok az

erdők, amelyeket a volt úrbéreses legelő- vagy erdőilletőségük fejében az elkülönítéséig ugyancsak ennek a törvénynek a szabályozása alá estek (3. §). A véderdők kialakításának kötelezettsége is megjelenik, persze a kötelező törzskönyvvezetés mellett (5.–7. §).

A II. Fejezet 10. §-a tartalmazza a fás legelők szempontjából érdekes rendeletet, hiszen a kimondja, hogy a közös legelők részét alkotó erdőket (1913. évi X. tc. 1., 2. és 3. §) legelőgazdaságra kell berendezni és a területen lévő fákat csak a legelő javításához és karbantartásához megfelelő sűrűségben és elosztásban szabad meghagyni – tulajdonképpen itt fás legelőkről van szó. A legeltetés szigorú szabályozás alá esett, leginkább az erdők felújulása érdekében, pl.: a törvény szigorúan tiltotta a kecske legeltetését minden erdőben, míg más fajok legeltetése lehetséges volt, persze üzemtervi keretek között (11. és 12. §). Ez a fejezet szabályozza az erdőkben való bányászkozást, különös tekintettel a véderdőkre.

A III. Fejezet az erdők védelmét szabályozza, kiváltképp az erdősítéshez használt szaporítóanyag gyűjtését, forgalmazását, felhasználását, az erdei tűzrakást és a jogos szerzést bizonyító igazolvány használatát azokon a vidékeken, ahol túl gyakoriak az erdei lopások. A IV. Fejezet mondja ki az üzemtervezési kötelezettséget és annak részletezését. Az erdőgazdálkodási feladatok szakszerű ellátásáról az V. fejezet gondoskodott, mégpedig úgy, hogy vagy erdőmérnököt kell alkalmazni (ennek több módoszata volt) vagy állami kezelésbe kell adni az erdőket (39. §).

A IV. törvény mondja ki a legelőtársulatok megalakításának mintájára a közbirtokosságokra és a volt úrbéres birtokosságokra az erdőbirtokossági társulásokká való alakulás kötelezettségét. Az erdőbirtokossági társulások felépítése és működése nagyban hasonlított a legeltetési társulásokéra, ezért külön nem tárgyaljuk (Ötödik cím, 146–211. §), azt viszont fontos megemlíteni, hogy az erdőbirtokossági társulatok jogi személyiséget kapnak, így a hitelszerzési lehetőségeik könnyebbek lettek, továbbá így állami beleszólás mellett és felügyelet alatt működhettek csak tovább. A Hatodik cím foglalkozik a természetvédelemmel, ráadásul meglepően modern és tudatos szemlélettel.

A 268. §-sal kezdődően jelentős hangsúlyt kapott az erdei kihágások részletes leírása majd azok szankcionálása, amelynek szinte kizárólagos formája a pénzbüntetés volt. Külön hangsúly került az élőfák kivágására, az engedély nélküli tevékenységekre, a legeltetésre és a talajt negatívan érintő tevékenységekre. Az okozott károk megtérítésénél mindig az okozott kár összege volt az alap, amelynek a kihágás súlyosságától függően negyedét-felét, illetve általában két-két és félszeresét kellett megfizetni (pl.: élő fa szélfogó fásorból való kivágásakor a fa értékének két és félszerese volt a megtérítendő kár!). A legeltetési tilalom megszegésének szankcionálására számos ártáblázat és egyéb lehetőség volt, mutatva, hogy 1935-ben még igencsak gyakori volt az erdőkben való legeltetés, még ha illegálisan is.

A Kilencedik cím rendelkezik az Országos Erdei Alapról, amely a közcélok előmozdítását hivatott alapvetően szolgálni pl.: erdőgazdaság fejlesztése, különösen erdőtelepítés és fásítás, erdészeti tudomány és irodalom fejlődésének előmozdítása, erdőrendészeti intézkedések segítése és persze az állami erdőbirtokok kiegészítése, bővítése. A Tizedik címben, tehát a vegyes, átmeneti és zárórendelkezőkben számos érdekesség található, pl.:

„294. § Ha a földtulajdonos ennek a törvénynek hatálybalépése után önként telepít erdőt olyan területen, amely nem esik ennek a törvénynek a hatálya alá (1. és 2. §), s amelyen sem a jelen törvény, sem más jogszabály szerint nem köteles erdőt telepíteni,

a sikeresen beerdősített terület harminc éven át a földadó és járuléka alól ideiglenesen mentes, feltéve, hogy a tulajdonos a beerdősített területnek a jelen törvény hatálya alá tartozó erdőként törzskönyvezéséhez hozzájárul.”

Nagyon fontos előrelépés volt, hogy az eddig jelentős hányadot képviselő magánerdők közül az 500 katasztrális holdnál (továbbiakban kh) nagyobbak üzemtervezése és üzemterv szerinti használata is kötelezővé vált, így egyre több magánerdő került állami látókörbe.

1945. évi VI. törvénycikk

Ez a törvény (HTTP. 10.), amely nem kizárólag az erdőkkel foglalkozik, hiszen a félig felszabadított, félig megszállt ország területén körültekintő munkára nem nyílt lehetőségük a frissen felállt kormány tagjainak. Ezt jól jelzi az, hogy gyakran következtetlenül, egymással együtt, vagy egymástól elválasztva kezeltek különböző művelési ágú területeket, ám az erdő és a legelő ágak már nem keveredtek össze. A törvény az első bekezdéstől kezdve leszögezi, hogy legmeghatározóbb és legfőbb célja a nagybirtokrendszer megszüntetése. Ezt a feladatot a történelem tanulsága szerint igen jól ellátta, hiszen egészen 1961-ig érvényben volt. A földeket előbb a kisvagyonú földművelők, a német hadsereg ellen aktív tevékenységben részt vevők közt osztották szét, elkobzás vagy megváltás útján. A kérelmeket a Községi Földigénylő Bizottságok nyújtották be a Megyei és Országos Földbirtokrendező Tanácsokhoz, amelyek végrehajtóként eljárva hoztak döntéseket. Ezek a területek a hatalomátvételt követően természetesen jelentős részben fokozatosan állami tulajdonba kerültek.

Némileg más megítélés alá estek az erdők – mely (művelési) ágban „megváltás alá kerül minden 10 kat. holdnál nagyobb” (19. §) ingatlan – hiszen mind az erdők, mind az erdősítések, mind „az erdősítésre szolgáló terméketlen területek, valamint az Alföld fásítására kijelölt területek közül a 10–100 kat. hold kiterjedésű erdők állami ellenőrzés mellett községi tulajdonba, a 100 kat. holdon felüli kiterjedésűek pedig állami tulajdonba kerülnek. A Földművelésügyi Miniszter elrendelheti közbirtokossági erdő létesítését.” (20. §) Ezzel a lépéssel küszöbölték ki az erdőbirtokok elaprózásakor fellépő és minden esetben negatív eredményű hatásokat (gondolva pl. a tervezési folyamatok összehangolhatatlanságára, mely táji léptékben minden bizonnyal kaotikus állapotokat eredményezett volna). Az erdők jelentőségét mutatja, hogy a szántóföldeket 100 kh felett államosították. Tovább rontotta a helyzetet az a tény, hogy a földosztás során azokon a vidékeken, ahol kevés volt az osztható mezőgazdasági terület, erdőt is juttattak a szegény-parasztnak tulajdonába. Továbbá kevés új erdőbirtokosság létesült, mindössze 16000 kh területen, ami a kisajátított területek majdhogynem apró töredéke (PETERCSÁK 1992).

A kihágásokat tárgyaló törvényszakaszok az uralkodó állapotokra való tekintettel kizárólag a családokkal, jogtalan előnyszerzéssel foglalkoznak, állapítanak meg ezekre – viszonylag súlyos –büntetéseket.

1961. évi VII. törvény

Sok kérdésben, de főként a társulatok történetében az „i”-re a pontot az 1961. évi VII. tv. (HTTP. 11.) tette fel, amely 1962 július elsején lépett hatályba. A törvény együtt kezelte az erdő- és a vadgazdálkodás körét, valamint – bár nem nevesítve – ekkor, itt kapott helyet a természetvédelem is. Az erdő és vadgazdálkodás együtt kezelése kétségtelenül

logikus és ésszerű alkalmazás esetén hatalmas előny lehet, hiszen nagyvadfajaink döntő részének elsődleges élőhelyeül szolgálnak a fás területek, melyek életébe nagymértékben beavatkoznak (kellő ellenőrzés nélkül hatalmas károkat okozhatnak a későbbi felújítási munkákban, azok minden fázisában). Azonban a törvény és a jogalkalmazó ezzel a lehetőséggel nem élt, utólag bátran kijelenthető, hogy nem megfelelően bánt a törvényben rejlő potenciálokkal és felelősséggel. Az erdőtelepítéseket a pár kísérleti területen kívül jellemzően vágásos üzem módban kezelt erdőkben vadkerítésekkel képelték el, az erdőterületeken a vadeltartóképességet messze meghaladó szintre növelték a vadállományt, rögzítve a Második Világháború után kifejlődő irányvonalat, amely szerint a két, egymással szoros összefüggésben levő ágazat egymásra hatását igyekeztek minimalizálni, ezzel egyszerre maximalizálni a fatermést és a vadlétszámot. Ezzel óriási, az utókorra nehezedő terhet hagytak maguk után, amit a vad- és az erdőgazdálkodás külön kezelése, egymás igényeinek figyelembe nem vétele tovább súlyosbított.

A törvény első fejezetében leszögezi, hogy mind az erdő-, mind a vadgazdálkodást fejleszteni kívánja, ám egymásra hatásukról nem hajlandó tudomást venni.

A második fejezetben definiálásra kerülnek a törvény hatálya alá tartozó területek, így az erdő, a fásítás, valamint a kivételek is.

Az erdők tulajdonosa, kevés, és kis arányú kivételtől eltekintve az állam lett (5., 6., 7., 8. §), kezelői az állami erdőgazdaságok, esetenként vállalatok, illetve a termelőszövetkezetek, utóbbiak haszonbérbe vehették vagy határidő nélküli kezelői lehettek. Az egyéni tulajdonos sem gazdálkodhatott a területén, azt köteles volt haszonbérbe adni az illetékes állami erdőgazdaságnak.

A törvény szerint egyéni szükségleteket meghaladó mértékben az erdei melléktermékek gyűjtéséből származó hasznok a kezelőt illették. A felsorolásban említett haszonvételek egy része napjainkban már nem játszik szerepet a gazdaságban. Érdekességképpen érdemes azokat megemlíteni: „virág, növényi díszítőanyag, lombtakarmány, lombalom, humusz, zuzmó, moha, gyanta, magvak, erdei gyógynövények, erdei gyümölcsök, gomba, növényi cserzőanyagok, fűz vessző, fűzbot, nyír vessző, nyír rózsa, sajmeggybot, síkárgyökér, továbbá előhasználatként karácsonyfa termesztésére, nád, sás, gyékény termesztésére, fűkaszállásra, agyag, homok, kavics, kő és mészkő kitermelésére, mész- és szénégetésre” (10. §). Hogy mekkora utat tett meg a jogi fejlődés, talán érzékelhető abból, hogy napjainkban pl. nehezen elképzelhető egy terület erdő művelési ágból való kivonása pl. a mészkőbányászat érdekében.

A törvény pozitív, szakmailag megalapozott részei közé tartozik a 11. §, amelyben szorgalmazták a termőhelyhez illő, lehetőleg elegyes állományok kialakítását.

A tíz éves üzemterv és az éves tervek elkülönítése történt a 13. és a 14. §-ban, valamint bevezették az erdőfenntartási járulék fogalmát a 18. §-ban.

(Érdekes megfigyelni az erdő- és mezőgazdaság egymáshoz való viszonyát a 21. §-ban, ahol leszögezték, hogy erdőt mezőgazdasági célra nem alkalmas területen lehet létesíteni, míg a ma hatályos jogszabályok támogatják az erdők telepítését a felhagyott, de akár magas aranykorona értékű mezőgazdasági területeken is).

Az erdők rekreációs rendeltetését látjuk megfogalmazódni a 26. §-ban, tehát, még jóval az erdők négyes (gazdasági-védelmi-pihenési/üdülési-oktatási célú) feladatainak kimondása előtt.

A törvény a 28. §-ban az erdei legeltetést teljes körben, kivétel nélkül minden helyzetben tiltja.

Érdekes módon elég röviden, mindössze egy fejezet erejéig foglalkozik a jogszabály a vadászat és vadgazdálkodás témakörével (IX). Legfontosabb három rendelkezése: a 32. § (a vadászati jog kizárólagos állami monopólium), a 33. § („Az állam a vadászati jogot állami erdőgazdaságok, állami vadgazdaságok és állami gazdaságok útján saját kezelésben (üzemi kezelés), vadásztársaságok részére történő haszonbérbeadás, illetőleg termelőszövetkezetek részére történő átengedés, végül bérkilövés útján hasznosítja”). Végül a 35. § („Az Országos Vadgazdálkodási és Vadászati Tanács köteles a vadgazdálkodás érdekeit összehangolni az erdő- és a mezőgazdálkodás érdekeivel”). A törvény a vadászati tevékenység további szabályozását a Minisztertanács jogkörébe utalja.

Érdekes szabályokat tartalmaz a XII. – Vegyes rendelkezések című fejezet, mely előírta az erdőbirtokossági társulatok megszűnését, az állami arányrészek állami tulajdonba kerülését, s a maradék akár magán, akár termelőszövetkezeti tulajdonba kerülését.

Reményeink szerint sikerült röviden összefoglalni azokat a törvényeket, amelyek a XVIII. század vége óta befolyásolták az egykor igen jelentős erdei legeltetést, a legelőerdők és fás legelők használatát. Mára az erdőkben való legeltetés törvényileg tiltott tevékenység, ami érthető számos szempontból. Az erdei legeltetés visszaszorulásának következtében mára legelőerdőket csupán maradványok formájában találhatunk, amelyek az öreg fák pusztulásával fokozatosan el fognak tűnni. A fás legelőket az 1996. évi LIV. tv.-ben (HTTP. 12.) mint „olyan legelőterületet, amely a miniszter által rendeletben meghatározott fajú fák idős korára várható korona vetülete által egyenletes elosztásban legalább harminc százalékban fedett” szerepeltek. A 2009. évi XXXVII. tv. (MAGYAR KÖZLÖNY 2009/71.) annyiban hozott változást, hogy a fás legelőket, mint fásításokat kezeli, amelyek gyepterületre művelési ágba tartoznak és a területen található fák koronavetülete egyenletes elosztásban legfeljebb 30 százalékban fed.

Köszönetnyilvánítás

Ezúton szeretnénk köszönetünket kifejezni mindazoknak akik segítették munkánkat. Külön köszönet illeti Bölöni Jánost és Oroszi Sándort.

Irodalom

- ANDRÁSFALVY B. 2007: A Duna mente népének ártéri gazdálkodása. Ekvilibrium, Budakeszi.
- GRUBER F. 1960: Rét és legelő. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest.
- HEGYI I. 1978: A népi erdőkielég történeti formái (Az Északkeleti-Bakony erdőgazdálkodása az utolsó kétszáz évben). Akadémia Kiadó, Budapest.
- IMREH I. 1973/a: A rendtartó székely falu. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
- IMREH I. 1973/b: A törvényhozó székelyfalu. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
- JÁNÁSI L. 1997: Erdőgazdálkodás Bánkúttól Nagy-Milicig. Felelős kiadó: Cserép János az Észak-Magyarországi Erdőgazdasági Részvénytársaság vezérigazgatója, Miskolc pp. 42–43.
- OROSZI S. 1995: Emlékezés a székely közösségek erdőire. Erdészettörténeti Közlemények XVII. 171 p.
- OROSZI S. 2005: Az erdélyi Mezőség fásítása és egyéb közérdekű erdőtelepítések kérdése. Erdészettörténeti Közlemények LXVII.: 90–99.
- PETERCSÁK T. 1992: Az erdő az Északi-középhegység paraszti gazdálkodásában (XVIII–XX. század). Debrecen. 239 p.
- TAGÁNYI K. 1896: Magyar erdészeti oklevéltár. I–III. Budapest. I. 735 p., II. 1331 p., III. 789 p.
- VARGA A. – BÖLÖNI J. (in press) Erdei legeltetés, fás legelők, legelőerdők tájtörténete. Természetvédelmi Közlemények. V. Természetvédelmi Biológiai Konferenciakötete. 2008. november 6–8. Nyíregyháza
- VINCEFFY I. 2001: Pásztoroktól tanultam. Agrártörténeti Füzetek 9: 40–45.

VERA, W., M. 2000: Grazing Ecology and Forest History. CABI.

MAGYAR KÖZLÖNY 2009/71. szám. p. 16277.

HTTP. 1.: <http://www.1000ev.hu/>

HTTP. 2.: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=4931>

HTTP. 3.: <http://www.ajk.elte.hu/Tanszekek/Majt/Magyar%20JogtorteNET/magyarazatok/1853urberipatens.htm>

HTTP. 4.: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5519>

HTTP. 5.: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5861>

HTTP. 6.: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=6715>

HTTP. 7.: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7206>

HTTP. 8.: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7229>

HTTP. 9.: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7972>

HTTP. 10.: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8213>

HTTP. 11.: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8440>

HTTP. 12.: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=9342>

LAWS REGULATING GRAZING IN FORESTS, USE OF GRAZED FORESTS AND WOOD PASTURES IN HUNGARY BETWEEN 1791 AND 1961

D. SALÁTA¹, S. HORVÁTH¹, A. VARGA²

¹Szent István University, Institute of Environmental and Landscape Management
2100 Gödöllő, Páter K. 1. Hungary, e-mail: salata.denes@kti.szie.hu, giccsgyaros@gmail.com

²Eötvös Lóránd University (ELTE), Faculty of Science
1117 Budapest, Pázmány Péter sétány 1/A. Hungary, e-mail: varga.anna@gmail.com

Keywords: law, grazing in forests, wood pasture, grazed forest

Resume: The farming and land use have significantly been changed during the last 200 years. A lot of one-time management and land use types have disappeared for today as the effects of changing, like pannage, grazing in forests, grazed forests and wood pastures. The grazing in forests were maintained until the middle of the 20th Century, but it had been regulated by laws since the early times. This fact shows the importance of forests in livestock keeping. With the help of the 1791/LVII. law, the 1853/Úrbéri Pátens, the 1871/LIII., 1879/XXXI., 1898/XIX., 1913/X., 1913/XXXIII., 1935/IV., 1945/VI. and the 1961/VII. laws the changing of grazing in forests and the connected land uses could be followed well from the moderated regulation to the total prohibition.

